

II. İZZEDDİN KEYKÂVUS DEVRİNDE TOSYA'DA SELÇUKLU MÜLK TOPRAKLARI VE OSMANLILAR DEVRİNDE BUNLARIN TIMARA DÖNÜŞÜMÜ¹

Cevdet Yakupoğlu

1. Giriş

Büyük Selçukluların Anadolu'daki varisi olan Türkiye Selçukluları, XI. yüzyıl son çeyreğinden XIV. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yaklaşık iki buçuk asır, Anadolu Türk-İslam tarihinde siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik bakımlardan bugünlere büyük bir miras bırakmıştır.² XII. yüzyılın ikinci yarısında Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192) zamanından itibaren bu devlet giderek güç kazanmış ve özellikle de Sultan I. Alâaddin Keykubad (1220-1237) devrinde Anadolu Türk siyasi birliği büyük ölçüde sağlanmıştır.³

XI. yüzyıl son çeyreğinde Selçuklu komutanlarından Emir Kara Tegin'in eliyle Bizans'tan Türklere geçen ve II. Kılıç Arslan'ın saltanatının son yıllarından itibaren Bizans'la mücadelede mühim bir Uc merkezi olarak ortaya çıkan Kastamonu havalisinde, XIII. yüzyıl başlarında Selçukluların ünlü komutanı Beylerbeyi Hü-

¹ Bu makale, 27-30 Eylül 2010 tarihinde Erciyes Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi tarafından Kayseri'de düzenlenen I. Uluslararası Selçuklu Sempozyumu'nda sunulmuş olan "II. İzzeddin Keykâvus Devrinde Çobanoğulları Topraklarında Selçuklu Mülk ve Vakıfları" başlıklı bildirinin bir bölümünün gözden geçirilmiş halidir.

² Türkiye Selçukluları üzerine kapsamlı bir çalışma olarak bk. Osman Turan: *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul,1993.; Bu devletin tarihi hakkında yerli kaynakların geniş bir değerlendirmesi için bk. M. Fuad Köprülü: "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *Belleten*, VII/27 (1943), s.379-522.

³ II. Kılıç Arslan ve halefleri hakkında bir Selçuklu kaynağı olarak bk. İbn Bibi: *El-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye* I, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara,1996.; Selçuklular, Anadolu'nun siyasi birliğini sağlama politikaları doğrultusunda Dânişmendlileri, Mengüceklileri ve Saltukluları kendilerine bağlayarak doğuda en geniş sınırlara ulaşmışlardır. Bk. Ali Öngül: "Mengücekliler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara,2002, C.8, s.452-460.; Aynı Müellif: "Saltuklular", *Türkler*, Ankara,2002, C.8, s.461-470.

sameddin Çoban, zamanla kendi adıyla anılacak olan Uc beyliğinin (Çobanoğulları) temellerini atmıştır.⁴ Onun halefi olan oğlu Alp Yörük (Alp Yürek) devrinde Selçuklu ülkesinde meydana gelen bir takım siyasi ve sosyal gelişmeler Çobanoğulları hudutları dâhilini de etkilemiştir. Şöyle ki, I. Alâaddin Keykubad'ın oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında (1237-1246) iyi bir devlet idaresi sergilene-memesi, Moğol istilasının Selçuklu sınırlarını aşması ve Anadolu'ya kesif bir Türk (Oğuz-Türkmen ve diğer muhtelif boylar) göçünün vuku bulması, akabinde Selçuklu ülkesinde yerleşik halk ile konar-göçer nüfus arasında uyuşmazlıkların artması gibi olaylar neticesinde Baba İshak önderliğinde bir isyanın patlak vermesi (1240 M.) Selçukluları derinden sarsmıştır.⁵ Nihayetinde Moğollar, bu durumdan istifade edip, 1243 yılında Köseadağ'da mutlak bir zafer kazanarak Anadolu'yu fiilen işgale başlamışlardır.⁶

Parçalanma sürecine girmiş bulunan devletin başına II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in oğullarından II. İzzeddin Keykâvus (1246-1249) geçmiş, ancak bu genç sultanın deneyimsizliği, Selçuklu devlet adamlarının ve Moğolların müdahaleleri yüzünden IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile II. Alâaddin Keykubad da kardeşleri II. İzzeddin Keykâvus'la birlikte müşterek olarak Selçuklu tahtına çıkarılmışlardır (1249-1254). Keykâvus, kısa süre sonra kardeşlerini iktidar dışına iterek ikinci defa müstakil Selçuklu sultanı olmayı başarsa da bu yapı uzun süreli olarak devam etmemiştir (1254-1256).⁷

Anadolu'da Moğol baskı ve zulmü II. İzzeddin Keykâvus devrinde açık olarak hissedilmiştir. Bu hükümdar, Moğollara karşı ciddi anlamda tavır almış, ancak Sultan Hanı Muharebesi (14 Ekim 1256) ile büyük bir yenilgi tatmıştır. O, Moğol-

⁴ Bu büyük devlet adamı ve kumandan, I. Alâaddin Keykubad devrinde onun adına Selçukluların deniz-aşırı ilk seferi sayılan Kırım-Suğdak seferini düzenleyip üstün bir başarıyla sona erdirmiş, hayatı boyunca Türkiye Selçuklu sultanlarının yüksek hâkimiyetini tanımış ve Çobanoğulları onun devrinde geniş askerî ve siyasi yetkilerle donatılmış bir Uc beyliği vasfını muhafaza etmiştir. Hüsameddin Çoban Bey'in Selçuklu tarihindeki mevkii ve faaliyetleri hakkında bk. İbn Bibi: I, s.158-159,238,325-345.; Yazıcızâde Ali: *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yay., İstanbul, 2009, s.267,344,353,439,443,451-477.; Münecimbaşı Ahmed b. Lütfullah: *Câmiü'd-düvel*, Yay. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir, 2001, s.46,59,66-67.; Cevdet Yakupoğlu: *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi, Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu, XIII-XV. Yüzyılla*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2009, s.28-31,66,84-85,91,105,322.; Aydın Taneri: "Hüsameddin Çoban", *DİA*, XVIII, s.513.; Yaşar Yücel: *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, TTK, Ankara, 1991, s.36-40.; Aynı Müellif: "Çobanoğulları Beyliği", *A.Ü. DTCFD*, 23/1-2, (1965), s.61-73.

⁵ İbn Bibi: II, s.19-53.; Bu hükümdar dönemi hakkında ayrıntı için bk. Nejat Kaymaz: *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, TTK, Ankara,2009.; Baba İshak hakkında bk. A. Yaşar Ocak: *Babailer İşyanı Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı*, Dergah Yay., İstanbul, 2000.; Anadolu'da Moğol etkisi üzerine bk. Abdülkadir Yuvalı: "Moğol Harekâtının Anadolu'nun Demografik ve Dinî Yapısı Üzerindeki Etkileri", *Erdem Özel Sayı*, 9 (27), s.1287-1293.

⁶ İbn Bibi: *El-Evâmirü'l-Alâiyye* II, s.64-85.

⁷ Kerimüddin Mahmud-i Aksarayî: *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, 2000, s.27 vd.

lara karşı destek bulmak amacıyla İznik'e giderek bir süreliğine Laskaris hanedanının yanına sığınmış, hemen ardından Selçuklu tahtını bir kez daha ele geçirmiş (1257), daha sonra Moğollara karşı Anadolu'da çaresiz kalınca, yanında bazı devlet adamları ile birlikte Moğol hanı Hulâgû'nun huzuruna çıkmıştır. Han'ın emriyle Anadolu iki Selçuklu hükümdarına pay edildiğinde, II. İzzeddin Keykâvus'un hissesine Kızılırmak'ın batısı, kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a ise bu ırmağın doğusunda kalan topraklar düşmüştür (1258-1259). II. İzzeddin Keykâvus başkent olarak Konya'yı kullanmış, böylece çok kısa bir süreliğine Selçuklu ülkesinin batı kısımlarını kontrol etmiştir.⁸

Bu tarihe kadar geçen süreçte Türkiye Selçukluları ülkesinde bir taraftan siyasi, idari ve askerî teşkilatın temelleri atılırken, diğer taraftan da bu devleti ayakta tutacak olan hukuk, toprak, vakıf vb. sistemlerin tekâmülü sağlanmıştır. Büyük Selçuklu devlet mekanizmasının Anadolu'daki en önemli temsilcisi olan Türkiye Selçukluları, bahsi geçen bu sistemleri elbette bu devletten miras devralmış ve gerek çağın ihtiyaçları, gerek coğrafyanın özellikleri ve gerekse komşu güçlerle olan ilişkilerin getirdiği zorunlulukları göz önünde bulundurarak ilgili bu kurumları zamanla daha mükemmel ve kullanışlı hale getirmişlerdir. Mesela Büyük Selçuklularda vezir Nizamülmülk'ün gayretleriyle tekâmül eden iktâ sistemini Türkiye Selçukluları da devam ettirmiş, iktâ ve mirî toprak rejimini Anadolu'da hâkim oldukları her bölgeye taşımışlardır.

"İktâ", mirî (rakabesi devlete ait) arazinin yıllık vergilerinin muayyen bir hizmet karşılığında bir şahsa verilmesi demektir. Bu arazi iktâ sahibinin mülkü değildir. Çünkü Türkiye Selçuklularında, toprak mülkiyeti daha çok devlete ait olup, toprak hukukunda özel toprak mülkiyeti yerine devlet mülkiyeti (mirî) tatbik edilmeye çalışılmıştır. Bunun temelinde eski Türk amme hukukunda yer alan toprak mülkiyeti ananesi yatmaktadır. Bu nedenle mirî toprak rejiminin yaşatılması kaygısı, iktâ idaresini zaruri kılmıştır. İktâ sisteminde giderek merkezi bir sistem benimsenmiş, ülkede büyük iktâların doğması ve toprak aristokrasisinin vücut bulması engellenmeye çalışılmıştır. İktâ sisteminde hizmet mukabilinde bir dirliğe (tımara) sahip olan ve "sipahi" olarak adlandırılan bir asker ölünce dirliği, varsa oğullarına kalırdı. Türkiye Selçuklularında ordunun mühim bir

⁸ Aksarayî: *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s.45-46.; M. Suat Bal: "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykâvus Dönemi", *A.Ü. DTCF. TAD XXIV/38*, (2005), s.240-245.; Kansu Ekici: *Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)*, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Isparta, 2005, s.3-51.; II. İzzeddin Keykâvus ve kardeşlerinin saltanat süreleri aşağıda gösterilmiştir:

II. İzzeddin Keykâvus: 1246-1249 (Müstakil)

II. İzzeddin Keykâvus- IV. Kılıç Arslan- II. Alâaddin Keykubâd: 1249-1254 (Müşterek saltanatları)

II. İzzeddin Keykâvus: 1254-1256, 1257 (Müstakil) ve IV. Kılıç Arslan: 1254-1262 (Müşterek saltanatları)

IV. Kılıç Arslan: 1262-1266 (Müstakil). Bk. Turan: *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.690.

kısmını bu tımarlı sipahiler teşkil ederdi. İktâ sahipleri, askerlerini gerektiğinde muharebeye ve hizmete âmâde bulundurmamak zorunda idiler. Bunlar, belirtilmiş miktardan fazla vergiyi reayadan alamazlardı. Hizmette kusur ettikleri takdirde ise iktâlarını ellerinden alma yetkisi, ilgili Selçuklu emirine verilmişti. Selçuklu mirî toprak sisteminde devletin mülkiyet hakkı toprakların kontrolünden ibaret olup toprağın tasarruf hakkı köylüye bırakılmıştı. Köylü işleyebildiği (bir çiftlik miktarı) toprağı kendi arazisi imiş gibi tasarruf etmiş, ancak onu satmak, bağışlamak, vakfetmek hakkına sahip olmamıştır.⁹

Türkiye’de mirî topraklar üzerinde kurulan iktâ sisteminin Moğol idaresiyle sarsıldığı ve 1277’den itibaren Selçuklu ordusunun esasını teşkil eden iktâların da yok olduğu ileri sürülmüştür.¹⁰ Diğer taraftan Moğolların Anadolu’daki her türlü müdahalesine rağmen miladi 1250’lerde tesis edilmiş bir Selçuklu arazi temlikinin sonraki yıllarda askerî iktâ olarak Selçukluların yıkılışına kadar; tımar olarak ise Beylikler devrinin tamamında ve Osmanlı yönetimi altında XVI. yüzyıl ve sonrasında kadar babadan oğula intikal suretiyle aksaksız olarak devam ettirildiği görülmektedir. Buna dair Kastamonu havalisinde Tosya’da II. İzzeddin Keykâvus devrinde Mahmud adlı şahsın tasarrufuna tahsis edilmiş arazi ile ilgili kayıt güzel bir örnek olup aşağıda ele alınmıştır.

2. Tosya Kazasında Sultan II. İzzeddin Keykâvus Devrine Ait Selçuklu Arazi Temliki ve Bunun Mâlikâne Tımar Olarak Devamı

Anadolu’da II. İzzeddin Keykâvus ve kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan¹¹ arasındaki siyasi rekabetin ve Selçuklular üzerindeki Moğol baskısının devam ettiği günlerde bu iki kardeş sultan, aralarındaki mücadeleyi lehlerine çevirmek için kendilerine bağlı adamlarına, meliklere, bir hizmet veya para karşılığı olarak beylere, ileri gelenlere ve zenginlere arazi temlikinde bulunmuşlardır.¹² IV. Kılıç Arslan Kır-

⁹ Köylünün, tıpkı iktâ sahipleri gibi, elindeki toprağı ziraat karşılığı evladına miras bırakma hakkı bir teamül olarak kabul görmüştür. Coşkun Üçok: “Osmanlı Devleti Teşkilatından Tımarlar”, *AÜHFD*, 1/4, (1944), s.530,534.; Turan: “Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku”, *Belleten*, XII/47 (1948), s.549-560,567,569.; Turan: *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, TTK, Ankara,1988, s.8-9.; Erkan Göksu: “Türkiye Selçuklularında İktâ”, *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 26 (Güz 2009), s.145-149.; A. Uçmaz: *Selçuklularda Toprak ve İktâ Sistemi*, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Tokat, 2007, s.134 vd.

¹⁰ Turan: “Toprak Hukuku”, s.554.

¹¹ II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Kılıç Arslan dönemleri için bk. Turan: “Keykâvus II”, *MEB., İA., C.VI*, s.642-645.; Aynı Müellif: “Kılıç Arslan IV”, *MEB., İA., C.VI*, s.703-707.; Melik Kılıç Arslan için bk. C. Yakupoğlu: *Kuzeybatı Anadolu*, s.33-37.

¹² Bu temliklerde, mülkiyet devlete ait vergilere mahsustu. Temlik edilen mülk satılabilir, bağışlanabilir veya vakfedilebilirdi. Turan: *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul,1993, s.82.; Turan: “Toprak Hukuku”, s.563-564.

şehir, Eyüphanisar ve Erzincan'ı adamlarına ikta etmiş (1258), kardeşinden alacağı toprakları da bu şekilde onlara dağıtacağını vaat etmiştir. II. İzzeddin Keykâvus da yakınlarına iktâlar ayırmıştır.¹³ Nitekim Aksaray vilayetine tâbi Kerfeli (Gelve-ri) köyü, sultanın verdiği mülkname ile yakınlarından Konya subaşı Mehmed b. Hüseyin'e satılmıştır (1259). Buna benzer satışlar XIII. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir.¹⁴ Bu iki kardeş sultan imkân buldukça askerî iktâ tevcihlerinde de bulunmuşlardır.

II. İzzeddin Keykâvus, Anadolu'nun kuzeyinde ve o döneme kadar Çobanoğulları Beyliği toprakları dâhilinde bulunan Tosya kazasında miladi 1257 yılında adamlarından birine bu şekilde bir kısım araziye temlik etmiştir. Çankırı'ya ait Osmanlı tapu-tahrir defterinde¹⁵ geçen bir kayıt, kendisinden iki buçuk asır öncesine ait bu işleme dikkat çekmektedir:¹⁶

"Hisse ez Nefs-i Tosya. Tımar-ı İlyas veled-i Hızır ve Pîr Mahmud ve Mehmed veledân-ı Hamza (Bey) b. Pervâne (Bey) b. Hızır (Bey) b. Mısır (Bey)¹⁷ b. Beyler Çelebi b. Selman b. Hızır b. Mahmud b. Süleyman b. Mehmed b. Mahmud. Sâhibü'l-Mülk ellezi şerâhu min¹⁸ Keykâvus b. Keyhüsrev b. Keykubâd. Fî târih-i sene: 655 H. Hâliyâ İlyas ile Mehmed, berât-ı pâdişâhî ile tasarruf idüb, sefer-i hümayûna eşerler."

Bu belgeye göre, Tosya'da Osmanlı döneminde miladi 1521'de tımar sahibi olan Pîr Mahmud ve Mehmed'in ataları olan Mahmud'a verilen temlikin ilk tevcihi, Sultan I. Alâaddin Keykubâd oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev oğlu II. İzzeddin Keykâ-

¹³ Turan: *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.486,487.; Turan: "II. İzzeddin Keykâvus'a Ait Bir Temlik-nâme", *Zeki Velidi Toğan'a Arğaman*, Maarif Basımevi, 1955, s.157-159.

¹⁴ M.1301 yılında, mülk sahibi olan Saliha Hatun, Amasya'ya bağlı Ortaköy'ün bir kısmını burada yaşayan Şeyh Alp Arslan adlı şahsa mülkname ile satmıştır. II. Mesud, kardeşi Melik Kılıç Arslan'a Akşehir'e tâbi Alp-saru köyünü temlik etmiştir. O. Turan: *Resmî Vesikalar*, s.32.; Bu ve bunun gibi belgeler, Osmanlı devrinde mâlikâne- divânî- vakıf sistemleri içinde ele alınan bir köyün mâlikâne hakkının Selçuklulardaki ilk doğuş anını tespit etmesi bakımından önem arz etmektedir. Turan: "Selçuklu Devrine Ait köy Satışı Hakkında Bir Vesika", *VD*, C.10, s.127-128.; Halil Sahillioğlu: "II. İzzeddin Keykâvus'un Bir Mülknâmesi", *VD*, C.8, (1969), s.59.; Mâlikâne, mülkname ile temlik olunan yerdir. Tımar sahiplerine verilen tımarların, mâlikâne şeklinde evlatlarına intikalinin gerçekleşmesi için bunların devrin sultanından temliknâme almaları gerekmekte idi. Devletin yaptığı bazı teftişler sonunda bir kısım mâlikâneler, dağıtılarak mîrî araziye tahvil olunuyordu. Bk. Ö. Lütfi Barkan: "Mâlikâne-Divânî Sistemi", *Toplu Eserler I*, İstanbul,1980, s.187-188.; Ayşegül Çalı: "Akıncı Beyi Evrenos Bey'e Ait Bir Mülknâme", *OTAM*, Sayı: 20 (2006), s.64.

¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 100 numaralı bu tapu-tahrir defteri, Kanunî'nin ilk yıllarında 927 H. / 1521 M. tarihinde hazırlanmıştır. Defter, ciltli ve ebrusuz, 41.5 X 16 ebadında olup toplam 442 sayfadır. Defterde Tosya'ya ait kayıtlar s.305-355 arasındadır.

¹⁶ BOA. TD. 100, s.313-314.; Ayrıca bk. Ekler Belge 1.

¹⁷ Bu şahısların "Bey" unvanı ile anıldıkları, diğer bazı kayıtlarla teyit edildiği için burada parantez içinde gösterilmiştir. C.Y.

¹⁸ Belgede II. İzzeddin Keykâvus'un adından önce gelen bu birkaç kelime daha önceki bir çalışmada "Sahibü'l-mülk Ulvî-şirâh b." şeklinde yorumlanmıştı. Ancak bu okunuşun yanlış olduğu görülmektedir. Bk. Yakupoğlu: *Kuzeybatı Anadolu*, s.322-323.

vus'un hükümdarlık yıllarında H.655/ 1257 M.¹⁹ tarihinde gerçekleşmiştir. Burada Mehmed ve Pîr Mahmud'un aile şeceresi on iki göbek ötesine ve 265 yıl öncesine kadar sayılmıştır.

Türkiye Selçuklularında iktâ ve emlâk işlerinin yerine göre Büyük Divan ile İstifa ve Pervâne divanlarının sorumluluğunda olduğu bilindiğine göre,²⁰ bu tevcihin de II. İzzeddin Keykâvus devrinde sorumlu bu divanlar tarafından yapılmış olması icap eder.

Temlikin gerçekleştiği 1257 senesi, Anadolu'da Selçuklu tarihinin en hareketli yıllarından biri olmuştur. II. İzzeddin Keykâvus'un Selçuklu tahtında olduğu 1257 tarihinin hemen öncesinde Moğol komutanlarından Baycu, Anadolu'yu ikinci defa istila etmiş ve Keykâvus'un veziri Kadı İzzeddin'i, Sultan Hanı Savaşında (Ekim 1256) mağlup etmek suretiyle Selçuklu hükümdarının Antalya'ya çekilmesine ve akabinde İznik imparatoruna sığınmasına neden olmuştur. Az bir zaman Selçuklu tahtı boş kaldıktan sonra Keykâvus'un kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan Konya'da tahta çıkarılmıştır (4 Mart 1257).²¹ Kısa süre sonra II. İzzeddin Keykâvus, İznik imparatorunun yardımıyla Konya'yı ve Selçuklu tahtını bir kez daha ele geçirmiştir (1-3 Mayıs 1257). O halde yukarıda bahsi geçen arazi tevcihinin ve Mahmud adlı şahsa mülknâme verilisinin miladi 1257 yılı içindeki bu hareketli günlerde, Mayıs-Aralık ayları arasında, II. İzzeddin Keykâvus eliyle yapıldığı kabul edilebilir. Sultanın, bu mülk tevcihini kardeşine ve özellikle de Moğollara karşı mücadelede yanına adam çekme veya taraftarlarını memnun etme gibi nedenlerle yaptığı görülmektedir.

Bu hükümdar devrinde kendisine arazi tevcihinde bulunulan Mahmud'un, sultanın hizmetindeki adamlarından biri olma durumu söz konusudur. Onun devrinde yaşamış Mahmud adlı bir ileri gelen, II. İzzeddin Keykâvus'un saltanatı yıllarında vezirliğe yükselen (Baba) Şemseddin Mahmud Tuğra'dır. O, Selçuklu taht mücadelelerinde etkin rol almış ve başlangıçta Keykâvus'u ve sonraları ise IV. Kılıç Arslan'ı desteklemiştir. Bu devlet adamı 1259 yılında kendi masrafları olarak Kastamonu havalisini iktâ olarak uhdesine almıştır.²² Onun kısa süre önce yani 1257'de Tosya'dan da böyle bir emlâke sahip olmuş olması ihtimal dâhilinde görünse de bu şahsın, dönemin devlet adamlarından biri olduğunu gösteren bir unvanı, ilgili belgede zikredilmemiştir.

Mahmud'un oğul ve torunlarının, babalarının mâlikânesini sonraki yıllarda Selçuklu iktâ sistemi çerçevesinde tasarruf ettikleri/etmek zorunda kaldıkları

¹⁹ 655 H. tarihi, miladi 19 Ocak 1257 ile 7 Ocak 1258 tarihleri arasını kapsamaktadır. Bu durumda yuvarlak olarak 1257 yılı esas kabul edilmiştir. C.Y.

²⁰ Turan: *Resmî Vesikalar*, s.7.

²¹ Turan: *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.478-485.

²² Refik Turan: *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, MEB, İstanbul,1995, s.39,42,81.; O. Turan: *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.470,472,489,490,492.

anlaşıyor. Diğer bir ifade ile Mahmud'un soyundan gelenler zamanla, tasarruf ettikleri mülk araziler mukabilinde Selçuklu devletine askerî hizmette bulunma yükümlülüğü taşımış olmalıdırlar. Mahmud'un soyundan gelenler, Candaroğulları zamanında ve hatta Osmanlılar devrinde de Tosya yöresinde sosyal hizmetler içinde etkin rol almışlardır. Bunlar, bahsi geçen dönemlerde kendilerine ait iktâlarını ellerinde bulundurmaya devam etmişlerdir. Mesela tımar sahipleri Mehmed ve Pîr Mahmud'un babaları olan Hamza Bey ve onun da babası olan Pervâne Bey, Tosya'da Süleyman Bey oğlu Ali Bey tarafından yaptırılmış olan mescide gelir olarak 3 kıt'a bağ ve arazi vakfetmişlerdi. Ayrıca Tosya merkezinde "sâhib-i mülk" olan Pervâne Bey, kendi mülk bahçesini Hacı Kemal adlı şahsa vakfetmişti. Deriñ-özü köyünde Hızır Bey'e ait vakıflar bulunmakta idi.²³ Tosya'nın komşu kazası olan Koçhisar (İlgaz)'a tâbi Saraycık köyündeki bahçe, değirmen ve ceviz ağaçlarının vâkîfı olan Mehmed Bey oğlu Süleyman adlı şahısla, yukarıdaki şecerede geçen tımar sahiplerinden Mehmed oğlu Süleyman'ın ismi ve baba adı da ilginç bir şekilde örtüşmektedir.²⁴

Pervâne Bey ve babası Hızır Bey ile onun da babası Mısır Bey'in miladi 1420-1490'lı yıllar arasında Tosya'da tımar sahibi olduklarına dair Çankırı'ya ait İcmal Defteri²⁵ bilgi vermektedir. Dolayısıyla 1450'lerde hayatta olduğu görülen Hızır Bey'in atalarının 1250'lerden itibaren yani Selçuklulardan beri Tosya'da iktâları/mülk tımarları bulunduğu bu kayıt ile de teyit edilmektedir. İcmal defterinden anlaşıldığına göre Mısır Bey oğlu Hızır Bey'in miladi 1468 yılı ve öncesinde Tosya ile köylerinde tasarruf ettiği tımarlarının durumu şu şekildedir:²⁶

Tosya merkeze bağlı hisse	(Çift: 10; Bennâk: 4; Caba: 31; Hâsil: 2117);
Tosya'ya tâbi Karı köyünde hisse	(Çift: 11; Bennâk: 1; Caba: 7; Hâsil: 1785);
Tosya'ya tâbi Yar-ekin köyünde hisse	(Çift: 4; Bennâk 4; Caba: 3; Hâsil: 810);
Tosya'ya tâbi Gökçe-öz köyünde hisse	(Çift: 15; Bennâk 20; Caba: 6; Hâsil: 1933);
Cem'an:	6645
Kendü: Bürüme;	Cebelü: 2; Çadır: 1. ²⁷

²³ 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) II, Ankara,1994, s.734,735.

²⁴ 438 Numaralı MVAD., s. 718.

²⁵ Çankırı sancağına ait bu defter İstanbul Büyükşehir Belediye Kütüphanesi'nde olup 47 varaktır. Ancak numaralandırmada 30. varaktan 40. varaka atlanmıştır. 1468 yılı ve öncesine ait tımar kayıtlarını ihtiva etmekte, sayfa kenarlarındaki küçük notlarda ise tımar sahibinin ölümü ve yeni tımar sahibinin kim olduğu gibi kayıtların tarihi, miladi 1474'e kadar ulaşmaktadır. Bk. İBK. MCO. 117/3, v.1-47.

²⁶ İBK. MCO. 117/3, v.25b.

²⁷ Osmanlı'da 3000 akçe gelire ulaşan tımar sahibi, savaşta bürüme giymeli ve savaşa 1 cebelü getirmelidir. 5000 akçeye sahip olduğunda ise bürüme giymeli ve savaşa 1 gulâm, 1 cebelü ve 1 çadır getirmelidir. Fatma Acun: "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması", *Türkler*, C.IX, Ankara, 2002, s.905.; Tosya'da 6645 akçe gelire ulaşan Hızır Bey de kendi bürüme giymiş ve 2 cebelü, 1 çadır ile sefere katılmaya hazır hale gelmiştir.

Hızır Bey'e ait tımar kaydının derkenarına sonradan düşülmüş bir nota göre Hızır Bey, miladi 1470 tarihinde vefat etmiş olup, tımarı padişah hükmüyle oğlu Pervâne'ye verilmiştir (Haziran 1470).

1468'den sonra bu köylere ilaveten Sapaca köyünde de tımar tahsisi yapılmıştır. Nitekim 1521 kayıtlarına göre, İlyas veled-i Hızır ile Mehmed veled-i Hamza tımarları, Tosya merkezi ile Sapaca, Karı, Gökçe-öz ve Yar-ekin köylerinde bulunmakta idi.²⁸ 1530'da da durum aynen devam etmiştir.²⁹

1257'den 1520'lere kadar geçen süreçte bu tımarı tasarruf edenler arasında en çok kullanılan adlar Mahmud, Mehmed ve Hızır'dır. XVI. yüzyıl ilk çeyreğinde halen Pîr Mahmud, 265 yıl önce mülk sahibi olan büyük büyük dedesi Mahmud'un adını taşımakta idi. Bahsi geçen tımar köylerindeki kayıtlı reayanın adları ise; Abdi, Ayvad, Devlet-han, Emir Ali, Hacı Paşa, Hızır, Hüseyin, İbrahim, Mahmud, Murad, Mustafa, Ramazan, Şah-veli gibi Müslüman Türk adlarıdır. Dolayısıyla Mahmud'un ve onun neslinden gelenlerin tımarlarının olduğu yöre kesif biçimde İslam ve Türk ahali ile meskûndü.

Mülk tevcihi ile ilgili bu belge, Selçuklu devlet adamlarının kendi yakınlarına Tosya yöresinde de toprak sistemi dâhilinde araziler tahsis ettiklerini göstermesi hasebiyle önem arz etmektedir. Bu tarihte Kastamonu'da Çobanoğulları hanedanından Alp Yörük hâkim görünse de, esasen bu şahıs o devirde, tıpkı öncesinde olduğu gibi, Selçukluların yüksek hâkimiyetini tanımış ve Ilgaz Dağları'nın güneyinde fazla bir egemenlik tesis edememiştir.

Selçuklu toprak sistemi Çobanoğulları, İlhanlılar³⁰ ve Candaroğulları zamanında, İsfendiyar Bey oğlu Kasım Bey'in Osmanlı sancak valiliği döneminde ve doğrudan Osmanlı yönetiminde Tosya'da bilfiil uygulanmıştır. Mahmud'a ait mülkler, zamanla tımar sistemi içine alınarak, kendisinden sonra kesintisiz olarak 265 yıl onun neslinden gelenlerin ellerinde kalmıştır. Bu durum, Selçuklu toprak sistemine dâhil bir arazinin Selçukludan Osmanlıya tımar olarak ve babadan evlada mülkiyet üzere kesintisiz intikaline dair güzel bir misaldir.

²⁸ Bu köyler bugün de Tosya merkeze bağlı olup, ilçeye yakın mesafelerdedir (Yar-ekin/ Özboyu: 10 km.; Gökçeöz: 20 km.; Sapaca: 8 km.). Yar-ekin köyünün adı Cumhuriyet döneminde Özboyu olarak değiştirilmiştir. C.Y.

²⁹ BOA. TD. 100, s.325-330.; 1530 kayıtlarına göre bahsi geçen tımar köylerinin durumu şu şekildedir: Sapaca (Hane: 57; Müc.: 13; Hâsıl: 2920); Gökçe-öz: (Hane: 100; Müc.: 28; Hâsıl: 5091); Karı (Hane: 39; Müc.: 22; Ehl-i Berat: 1; Hâsıl: 1967); Yar-ekin (Hane: 8; Müc.: 4, Hâsıl: 785). Bk. 438 Numaralı MIVAD., s.732.; Bahsi geçen tımar sahiplerinin ellerindeki bu tımarların 1530'daki hâsılı 10763'e yükselmiştir. 1468 yılının üzerinden yaklaşık 62 yıl geçmiş ve tımar yerlerin hâsılı iki kat artmıştır. Bu yükselişte nüfusun ve arazi miktarlarının artışının etkisi olmuştur. C.Y.

³⁰ İlhanlılar, Anadolu'da kendi askerlerini Selçuklu iktâlarına tevzi etmemişler, bu gibi iktâlar üzerinde yaşayan Selçuklu askerlerinden yararlanmışlardır. Turan: "Toprak Hukuku", s.558.; Ayrıca İlhanlılar, Selçuklu devlet sistemi haricinde, Anadolu'da kendilerine ait müesseseler de ortaya koymuşlar ve daha sonra bundan Osmanlılar da yararlanmışlardır. Bk. Abdülkadir Yuvalı: "Osmanlı Müesseseleri Üzerindeki İlhanlı Tesirleri", *Erciyes Üniversitesi S.B.E. Dergisi*, 6 (1995), s.249-254.

Mahmud'un tasarrufundaki mülkler, muhtemelen "mülk tımar"³¹ olarak devam ettiği için hangi devlet otoritesi gelirse gelsin buraya müdahale etmemiştir. Esasen kayıtlarda Tosya'daki bu tımarların mülkiyet üzere ortaya çıktığına dair ayrıntılar bulunmaktadır. Mesela Sapaca köyü tımarı ile ilgili kayıta, Mehmed ve İlyas'ın elindeki tımar yerler hakkında şu not düşülmüştür: "...sâbıkan mülkleri olup, ba'dehu tımara emrolunub eşerler."³² Buna göre, 1468'de ve muhtemelen Candaroğulları ve Selçuklu devrinde bu tımar yerler, Mahmud ve neslinden gelenlerin mülk tımarları idi. Babadan oğla intikal suretiyle buraları tasarruf etmekte olup devlet otoritesi teamül gereği bunların ellerinden tımarlarını almamıştır. Ancak Osmanlı siyasi otoritesi bu şekil mülk tımarlara zamanla müdahale etmiştir. Yörede Selçuklu ve Beylikler devrinde bu anlamda mülk tımar veya vakıftan tahvil tımarların yaygın olduğu görülmektedir. Tosya tımar kayıtlarında "...ve hem mülkleridir", "...vakf-ı ebnaları imiş, vakfiyyet nesholub tımara emrolunub eşerler", "sâbıkan vakf-ı ebnası olup ba'dehu tımar tarikiyle eşer"³³ şeklinde notlara tesadüf olunmaktadır. Dolayısıyla yukarıda zikri geçen Mahmud'a tahsis olunan mülk arazi hususunda da böyle bir durum mevzu bahis olmalıdır. Diğer bir ifade ile başlangıçta II. İzzeddin Keykâvus, Tosya'daki bir kısım arazileri Mahmud'a mülk olarak tevcihte bulunmuş görünmektedir. Daha sonra bu mülk, mâlikâne tımar olarak devam etmiş, Osmanlı yönetimi bu ve bunun gibi tımarlar üzerinde zamanla devlet lehine tasarruflarda bulunmuştur.

Selçukluların devamı olarak görülen Osmanlıların Anadolu'da yaptıkları fetihlere dair tarihî kaynaklar, onların bu coğrafyada ele geçirdikleri memleketlerin kanunlarını, toprak idaresini ve tımarlarını aynen eski nizamında bıraktıkları veya bunları iktibas ettiklerini göstermektedir. Tosya'daki tımar kaydı da bunu gayet iyi ispat etmektedir. Osmanlı tımar sistemi, Selçuklu iktânının devamından başka bir

³¹ Osmanlı'da tımarlar, gelirlerinin çokluk veya azlığına göre üçe (has, zeamet, tımar) ayrılırken bir de mülkiyet hukukuna göre ikiye ayrılmakta idi: mülk tımarlar, mülk olmayan tımarlar. Anadolu'da yaygın olan mülk tımarlarda devlet, gelir toplama yetkisini tımar sahibine bütün hayatı süresince ve ölümünden sonra da mirasçıları tarafından tam bir mülk olarak tasarruf edilebilecek "gelir" şeklinde bırakmıştır. Vaktiyle satın alınmış veya bağışlanmış bu tür mülk tımarlar, başlangıçta bir hizmete bağlı değillerdi. Ancak zamanla devlet tarafından askerî hizmete bağlanmışlardır. Mülk tımar sahipleri, sefer açılınca bizzat sefere gitmek zorunda değillerdi. Bunlar, gelirleri ölçüsünde belirli sayıda cebeli göndermek durumunda idiler. Mülk tımar sahipleri görevlerini yerine getirmezlerse, tımarları ellerinden alınmaz ama tımarlarının bir yıllık gelirine el konulurdu. Bu mülk tımarlar şer'î miras hukukuna göre tımar sahiplerinin varislerine intikal ederdi. Bu türden tımarlara "Mâlikâne Tımar" da denilmekte idi. Üçok: "Tımarlar", s.537,539,542,544.; Acun: "Klasik Dönem...", s.903-904.; Üçler Bulduk: "16. Yüzyılda Çorum Sancağı-II (Dirlikler)", OTAM, Sayı: 6, (1995), s.48.

³² BOA. TD. 100, s. 325-326.

³³ BOA. TD. 100, s.316, 319, 331, 337, 341-347.; Beyliklerden mülk olarak intikal eden yerlerin Osmanlı otoritesi tarafından tımara çevrilmesi olayı ile ilgili Karamanoğulları topraklarından bir örnek için bk. Doğan Yörük: "Karaman Eyâletinde Osmanlı Tımar Düzeninin Tesisi (1483)", A.Ü. DTCE. TAD., 25/40, s.185.; Lâdik yöresindeki bazı uygulamalar için bk. M. Öz: "XVI. Yüzyılda Lâdik Kazasında Mâlikâne-Divânî Sistemi", *Vakıflar Dergisi*, XXVI, Ankara 1997, s.65-73.

şey olmayıp, bu konuda Osmanlılara Bizans'ın tesirinin olmasına gerek ve ihtiyaç bulunmamıştır.³⁴

Anadolu'da zamanla Selçuklu arşivlerinin tahribi nedeniyle bugünlere ulaşmamış olan arazi tahrir defterleri, Selçuklu dönemi toprak sisteminin aydınlatılması noktasında elbette göz ardı edilemezler. Bu çerçevede Osmanlılarda var olan arazi tahrir defterlerinin Türkiye Selçuklularında da mevcut olduğunu, Osmanlı devlet otoritesinin Anadolu'da Beyliklerden ele geçirdiği arazilerin yeniden yazımını yaparken Selçuklulardan veya onların defterlerini kopya etmiş Beylikler dönemi tahrir defterlerinden de yararlandığını, Tosya ile ilgili yukarıda bahsi geçen bu kayıt göstermektedir.

Bu kayıtla ilgili son olarak, 1521 yılı tımar kaydında adları geçen Pîr Mahmud ve Mehmed kardeşlerin baba ve dedelerinin yaşadıkları 265 yıllık dönem, ortalama tarihler (23-24 yıl) esas alınarak 1257 yılına kadar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1. Sultan II. İzzeddin Keykâvus Devrinde Tosya'da Mülkleri Bulunan Mahmud ve Neslinden Gelenler

Sıra No	Mülk/ İktâ/ Tımar Sahibinin Adı	Mülkü/ Tımarı Elinde Bulundurduğu Yıl Aralığı (Tahmini)	Tâbii Olduğu Devlet Otoritesi (Tahmini)	Açıklama
1.	İlyas b. Hızır Pîr Mahmud b. Hamza Mehmed b. Hamza	1516-1521 (-devam)	Osmanlı/ I. Selim; Kanuni	Tosya'da Sapaca, Yar-ekin, Karı ve Gökçe-öz'deki tımarlar müştereken ellerinde, Sefer-i Hümayûn'a eşerler
2.	Hamza (Bey) b. Pervâne (Bey)	1493-1516	Osmanlı/ II. Bâyezid; I. Selim	Tosya'da Süleyman Bey oğlu Ali Bey mescidine vakfı var
3.	Pervâne (Bey) b. Hızır (Bey)	1470-1493	Osmanlı/ Fatih; II. Bâyezid	1470'de tımar sahibi olmuş. Tosya'da Süleyman Bey oğlu Ali Bey mescidine ve Hacı Kemal'e vakfı var.

³⁴ Turan: "Toprak Hukuku", s. 553,566.; Osmanlı tımar sistemi için bk. Ö. L. Barkan: "Tımar", İA, C.XII, s.286-333.; Osmanlı'da tımar tevcih sebepleri hakkında bk. Emine Erdoğan: "Tımar Tevcih Sebepleri Üzerine Bir Kaynak Değerlendirmesi", OTAM, 19, s.175-187.

4.	Hızır (Bey) b. Mısır (Bey)	1446-1470	Osmanlı/ Candaroğlu İsfendiyar Bey oğlu Kasım Bey	Tosya'da 1470'de vefat etmiş
5.	Mısır (Bey) b. Beyler Çelebi	1422-1446	Osmanlı/ Candaroğlu İsfendiyar Bey oğlu Kasım Bey	-
6.	Beyler Çelebi*b. Selman	1398-1422	Osmanlı- Yıldırım Bâyezid;/ Candaroğulları- İsfendiyar Bey	-
7.	Selman b. Hızır	1375-1398	Candaroğulları- Kötürüm Bâyezid;/ Osmanlı- Yıldırım Bâyezid/	-
8.	Hızır b. Mahmud	1352-1375	Candaroğulları- Kötürüm Bâyezid	-
9.	Mahmud b. Süleyman	1328-1352	Candaroğulları- I. Süleyman Paşa, I. İbrahim Bey, Âdil Bey	-
10.	Süleyman b. Mehmed	1305-1328	Candaroğulları- I. Süleyman Paşa	-
11.	Mehmed b. Mahmud	1281-1305	Çobanoğulları (Selçuklu tâbiyeti) - Yavlak Arslan, Mahmud Bey	-
12.	Mahmud	1257-1281	Çobanoğulları- Selçuklu tâbiyetinde) Alp Yörük	II. İzzeddin Keykâvus devrinde mülk sahibi

* Çorum ve Osmancık'ta kendi adına yaptırdığı cami ve zaviye ile adını duyurmuş olan bir Beyler Çelebi daha vardır. Babasının adı Emir b. Hacı Çelebi olarak gösterilmiştir. Bk. Ali İlca: "Sosyal Sorumluluk Kurumu: Vakıflar", *Çorum Hakimiyet*, 6 Mayıs 2010, s.17. http://www.corumhakimiyet.net/Gazetepdf/CorumHakimiyet108085955_.pdf (Erişim: 01.09.2010).; Bir kayıтта ise Beyler Çelebi'nin asıl adının Tâceddin Mahmud Paşa olduğu ve Çorum Mevlevihanesi için miladi 1342, 1365 tarihlerinde vakıflarda bulunduğu iddia edilmiştir. Bk. A. Cahid Haksever: "Çorum'da Mevlevilik: Tarihî Süreci ve Son Temsilcileri", *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 8 (2007), Sayı: 19, s.147.; Tosya'da bir dönem tumar sahibi olan Beyler Çelebi ile bu zat arasında ilişki kurmak zor görünmektedir.

Sonuç

Türkiye Selçukluları tarihinde II. İzzeddin Keykâvus'un, Çobanoğullarının bir dönem hâkimiyet sahası olan bugünkü Kastamonu, Sinop, Çankırı, Karabük, Bartın, Zonguldak yöresi ile yakın bir münasebeti vardır. Onun adına H.642/ 1245 M. tarihinde hazırlanmış Dânişmendnâme'de bile Kastamonu yöresinin fethi üzerinde önemle durulmuştur.³⁵

II. İzzeddin Keykâvus'tan başka onun oğullarından Siyavuş, Mesud, Geyumers, Feramuz ve Kılıç Arslan da değişik tarihlerde Çobanoğulları sarayında veya topraklarında bulunmuşlardır. Kılıç Arslan Kastamonu'da isyan çıkarmış; Mesud, Çobanoğulları hükümdarı Yavlak Arslan desteğiyle Selçuklu tahtına çıkmış; Geyumers ve Feramuz ise Çobanoğulları sarayında misafir edilmişlerdir. Hatta Geyumers, bir ara Sinop valisi yapılmıştır. "Cimri" lakaplı Siyavuş da Kırım'dan Çobanoğulları topraklarına çıkmış, oradan Karaman vilayetine geçmiştir.³⁶ O halde II. İzzeddin Keykâvus'un ve yakınlarının bu havalide iktâ, temlik ve vakıf tahsisinde bulunmaları gayet tabiidir.

II. İzzeddin Keykâvus, Moğollara rağmen bir süre Tosya gibi Kastamonu'nun güney kesimlerinde mülk satışında bulunabilecek veya iktâ tevcih edebilecek siyasi hâkimiyeti kısa süreliğine de olsa sağlamış görünmektedir. Onun, Yedi-divan'daki Saltuk Şeyh'in zaviye ve kervansarayını ile Viran-şehir'deki mescide yaptığı vakıflar da gerçekten önemlidir. Adı geçen bu sultan devrinde tevcih edilen bu iktâ ve vakıflar, Selçuklulardan Osmanlılara intikal eden müesseselerin temelini nerelerde ve nasıl atıldığının da göstergesidir.

Yukarıda ele alınan belge, Moğol baskısının şiddetinin baş gösterdiği XIII. yüzyılın ortasında Selçuklu devlet otoritesinin, ülkenin kuzey Uc'undaki bugünkü Tosya yöresinde idari mekanizmayı ve toprak politikasını sürdürmeye çalıştığını ifade etmesi bakımından dikkate değer bulunmaktadır. Yine bu belge sayesinde, Selçuklu, Beylikler ve Osmanlılar devrinde yörede faaliyet göstermiş ve sosyal hizmetlerde bulunmuş Hamza Bey, Pervâne Bey, Hızır Bey, Mısır Bey, Beyler Çelebi gibi şahısların hayatları üzerine de bir takım tespitler yapma imkânı elde edilmiştir. Özellikle de Selçuklu mülklerinin Osmanlıda tımara dönüşümü sürecini üç asırlık zaman zarfında bu belge vasıtasıyla takip etmek mümkün olmuştur.

³⁵ Necati Demir: "İslâmi Türk Destanları İçerisinde Danişmend-nâme", Melik Ahmed Gazi ve Danişmend-nâme Sempozyumu Bildirileri, (Niksar,1995), s.49,50.

³⁶ II. İzzeddin Keykâvus'un oğulları ve Kastamonu bölgesindeki bazı faaliyetlere iştirakleri hakkında bk. İbn Bibi: El-Evâmîr, II, s.248-249.; Aksarayî: *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, s.137-143.; Yazıcızâde Ali: *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, s.773-774,843-846,853-855.; Turan: *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s.561-572,580-583.; Turan: *Resmî Vesikalar*, s.10-12.; Z. Günal Öden: "Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Mesud Hakkında Bazı Görüşler", *Belleten*, C. LXI, S.231, (Ağustos,1997), s.287-300.; *Baybars Tarihi*, Çev. M. Ş. Yalıtıkaya, TTK, Ankara,2000, s.33.; Elizabeth Zachariadou: "II. İzzeddin Keykavus'un Veroia'daki Torunları", Çev. Şahin Kılıç, *OTAM*, Sayı: 21, s.245-257.

Çobanoğulları hükümdarlarının hâkimiyet sahasına bu beyliğin metbûu olan Selçukluların müdahalesinin veya bu devletin yörede icra ettiği idari, sosyal tasarrufların tabii bir hadise olarak kabul edilmesi gerekir. II. İzzeddin Keykâvus bu şekilde hareket ettiği gibi, ondan birkaç yıl sonra Türkiye Selçuklu ülkesinde iktidarda söz sahibi olmuş bulunan Muineddin Süleyman Pervâne de benzer icraatlarda bulunmuştur. Onun bugün Sinop'a bağlı bir ilçe olan Durağan'da yaptırdığı kervansaray, Sinop merkezindeki icraatları ve oğlu Ali Bey'in Kastamonu merkezinde inşa ettirdiği Dârüşşifa bu kabilden olarak Çobanoğulları nüfuz sahasına olan müdahalelerdir.

Anadolu'da Moğol baskısının artmasıyla birlikte Selçukluların doğu ve iç Anadolu'daki hükümranlıkları büyük ölçüde zarar görmüştür. Buna bağlı olarak II. İzzeddin Keykâvus ve halefleri, Anadolu'nun güney, batı ve özellikle de kuzeyine doğru olan sahalarda etkin olmaya çalışmışlardır. Kastamonu havalisindeki Selçuklu yatırımları da bunu teyit etmektedir. Bunun Selçuklu devletine ve Çobanoğulları sahasına en mühim katkısı, bu yörenin mamur hale getirilmesi, sosyal ve iktisadi bir kalkınma içine girmesi ve her şeyden önemlisi konar-göçer Türkmenlerin, Anadolu'nun diğer pek çok sahasından erken olmak üzere Çobanoğulları hudutları dâhilinde iskâna tabi tutulmaları olmuştur.

Görüldüğü üzere Kuzey Anadolu'daki Çobanoğulları hâkimiyet sahasına tam anlamıyla bir Selçuklu egemenlik sahası demekle hiçbir sakınca olmasa gerektir. Kısacası XIII. asır, Kastamonu havalisi için tam bir Selçuklu çağı olmuştur. Bu dönemde Selçukluların temel sosyal nizamlarından olan toprak sisteminin bu havalide XIII. yüzyılda birebir uygulanmış olduğunu son bir kez daha hatırlatmakta fayda vardır.

Kaynakça

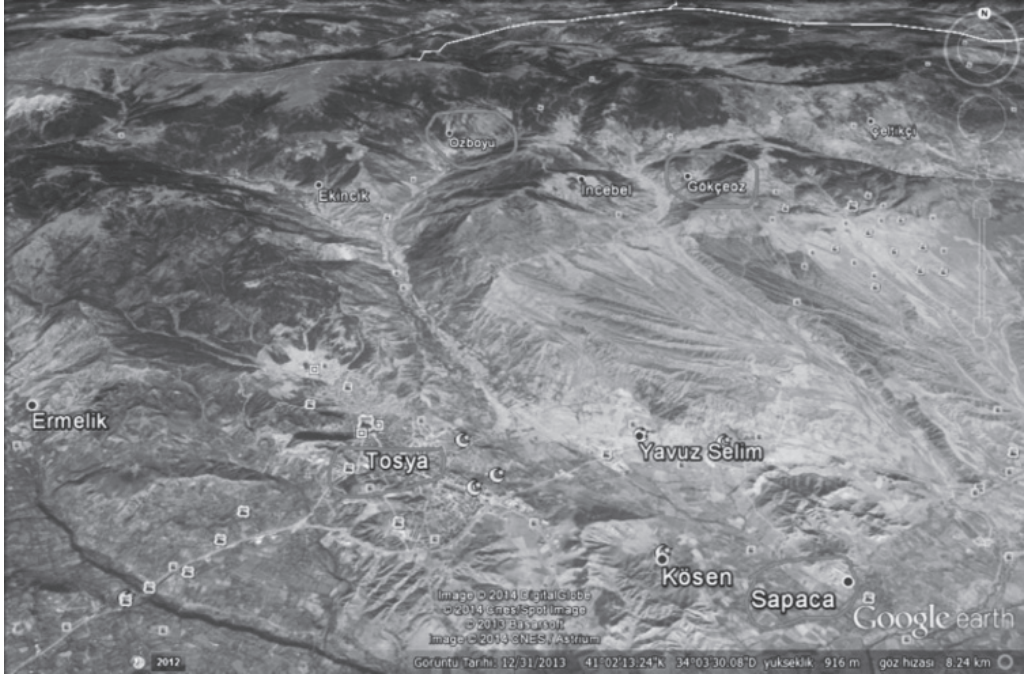
- 438 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) II, Haz. Ahmet Özkılıç, Ali Coşkun ve Başk., BDAGM Yay., Ankara,1994.
- Acun, Fatma: "Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Timar Sistemi ve Uygulaması", *Türkler*, C.IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.899-908.
- Bal, M. Suat: "Türkiye Selçuklu Devleti Tarihinde Bir Dönüm Noktası; II. İzzeddin Keykâvus Dönemi", A.Ü. DTCE. TAD. XXIV/38, (2005), s.239-258.
- Barkan, Ö. Lütfi: "Mâlikâne-Divânî Sistemi", *Toplu Eserler I*, İstanbul,1980.
- : "Timar", *İA*, C.XII, s.286-333.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Çankırı Tapu Tahrir Defteri (BOA. TD.), Nr. 100.
- Baybars Tarihi*, Çev. M. Ş. Yaltkaya, TTK, Ankara,2000.
- Bulduk, Üçler: "16. Yüzyılda Çorum Sancağı-II (Dirlikler)", *OTAM*, Sayı: 6 (1995), s.39-50.
- Çalı, Ayşegül: "Akıncı Beyi Evrenos Bey'e Ait Bir Mülknâme", *OTAM*, Sayı: 20 (2006), s.59-79.
- Çankırı Sancağı İcmal Defteri, İstanbul Büyükşehir Belediye Kütüphanesi*, Muallim Cevdet Tasnifi, (İBK. MCO.), Nr. 117/3.
- Demir, Necati: "İslâmi Türk Destanları İçerisinde Danişmend-nâme", *Melik Ahmed Gazi ve Danişmend-nâme Sempozyumu Bildirileri*, (Niksar,1995), s.49-58.
- Ekici, Kansu: *Anadolu Selçuklu Devletinde Üç Kardeş Devri (1246-1266)*, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Isparta, 2005.
- Erdoğan, Emine: "Timar Tercih Sebepleri Üzerine Bir Kaynak Değerlendirmesi", *OTAM*, 19, s.175-187.

- Göksu, Erkan: "Türkiye Selçuklularında İktâ", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 26 (Güz 2009), s.137-150.
- Haksever, A. Cahid: "Çorum'da Mevlevilik: Tarihî Süreci ve Son Temsilcileri", *Tasavvuf, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 8 (2007), Sayı: 19, s.143-164.
- Ilıca, Ali: "Sosyal Sorumluluk Kurumu: Vakıflar", *Çorum Hâkimiyet*, 6 Mayıs 2010, s.17. http://www.corumhakimiyet.net/Gazetepdf/CorumHakimiyet108085955_.pdf (Erişim: 01.09.2010).
- İbn Bibi: *El-Evâmiru'l-Alâiyye fi'l-Umûri'l-Alâiyye I-II*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, Ankara,1996.
- Kaymaz, Nejat: *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev ve Devri*, TTK, Ankara, 2009.
- Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî: *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, Çev. Mürsel Öztürk, TTK, 2000.
- Köprülü, M. Fuad: "Anadolu Selçukluları Tarihi'nin Yerli Kaynakları", *Bellekten*, VII/27 (1943), s.379-522.
- Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah: *Câmiü'd-üvel*, Yay. Ali Öngül, Akademi Kitabevi, İzmir, 2001.
- Ocak, A. Yaşar: *Babailer İsyanı Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı*, Dergah Yay., İstanbul, 2000
- Öden, Z. Günal: "Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Mesud Hakkında Bazı Görüşler", *Bellekten*, LXI/ 231, (Ağustos,1997), s.287-300.
- Öngül, Ali: "Mengücekliler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, C.8, s.452-460.
- : "Saltuklular", *Türkler*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, C.8, s.461-470.
- Öz, Mehmet: "XVI. Yüzyılda Lâdik Kazasında Mâlikâne-Divânî Sistemi", *Vakıflar Dergisi*, XXVI, Ankara 1997, s.65-73.
- Sahillioğlu, Halil: "II. İzzeddin Keykâvus'un Bir Mülknâmesi", *VD*, C.8, (1969), s.57-66.
- Tanerî, Aydın: "Hüsameddin Çoban", *DİA*, XVIII.
- Turan, Osman: "II. İzzeddin Keykâvus'a Ait Bir Temlik-nâme", *Zeki Velidi Togan'a Armağan*, Maarif Basımevi, 1955, s.157-176.
- : "Keykâvus II" Mad., *MEB., İA., C.VI*, s.642-645.
- : "Kılıç Arslan IV", *MEB., İA., C.VI*, s.703-707.
- : "Selçuklu Devrine Ait Köy Satışı Hakkında Bir Vesika", *VD*, C.10, s.127-128.
- : *Selçuklular ve İslâmiyet*, Boğaziçi Yay. İstanbul,1993.
- : *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay., İstanbul,1993.
- : *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar, Metin-Tercüme ve Araştırmalar*, 2. Baskı, TTK, Ankara,1988.
- : "Türkiye Selçuklularında Toprak Hukuku", *Bellekten*, XII/47 (1948), s. 549-574.
- Turan, Refik: *Türkiye Selçuklularında Hükümet Mekanizması*, *MEB., İstanbul*,1995.
- Uçmaz, Abdurrahman: *Selçuklularda Toprak ve İktâ Sistemi*, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi, Tokat, 2007.
- Üçok, Coşkun: "Osmanlı Devleti Teşkilatından Tımarlar", *AÜHFHD*, 1/4, (1944), s.525-551.
- Yakupoğlu, Cevdet: *Kuzeybatı Anadolu'nun Sosyo-Ekonomik Tarihi, Kastamonu-Sinop-Çankırı-Bolu, XIII-XV. Yüzyıllar*, Gazi Kitabevi, Ankara,2009.
- Yazıcızâde Ali: *Tevârih-i Âl-i Selçuk*, Haz. Abdullah Bakır, Çamlıca Yay., İstanbul, 2009.
- Yörük, Doğan: "Karaman Eyâletinde Osmanlı Tımar Düzeninin Tesisi (1483)", *A.Ü. DTCTF. TAD.*, 25/40, s.177-202.
- Yuvalı, Abdülkadir: "Osmanlı Müesseseleri Üzerindeki İlhanlı Tesirleri", *Erciyes Üniversitesi S. B.E. Dergisi*, 6 (1995), s.249-254.
- : "Moğol Harekâtının Anadolu'nun Demografik ve Dinî Yapısı Üzerindeki Etkileri", *Erdem Özel Sayı 9 (27)*, s.1287-1293.
- Yücel, Yaşar: *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I*, TTK, Ankara, 1991.
- : "Çobanoğulları Beyliği", *A.Ü. DTCTFD*, 23/1-2, (1965), s.61-73.

EKLER

صفا لردنفس لوسا سمار الناس ولرعد ودر قوم ودر ولولاه قنجه
پرواينه من معدن مصر من بقر طين من سماه من معدن قوم سلیمان من قوم
صاحب الملك الذي شراه من كيناوس من كندوس كقواء 2 تاريخ سنة
عالم الناس لاله قنجه ان شاه شاه صفی لردوس سفر مایونه امیر

Ek 1. II. İzzeddin Keykâvus'un Tosya kazasında Mahmud adlı şahsa mülk tevcihine (1257 M.) dair Osmanlı dönemi tımar kaydı (BOA. TD. 100, s.313).

Ek 2. Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Tosya kazasında Mahmud adlı şahsa tevcih ettiği mülklerin bulunduğu köyler